

Venäjän oikeuslaitoksen uskottavuusongelma

Venäjä liittyi Euroopan Neuvostoon 1992 ja ratifioi Eurooppalaisen ihmisoikeussopimuksen 1998. Näiden myötä se hyväksyi liberaali-demokraattisen oikeusvaltion periaatteet. Venäjän nykyiset poliittiset jännitteet liittyvät pitkälti oikeudelliseen kulttuuriin ja oikeudellisen tietoisuuden ongelmiin. Venäjän oikeudellisen muutoksen arvioinnissa vertailun kohteena on edelleen oltava Neuvostoliitto ja oikeudellisen kehityksen muutosta on tarkasteltava yhtä aikaa useista eri tulokulmista. Niitä ovat muun muassa kansainvälisiin sopimuksiin kuuluvat periaatteet, oikeus- ja kriminaalipoliittiset lainsäädännön muutokset ja toimintaohjelmat, oikeus-, vankeinhoitolaitoksen ja lainvalvontaviranomaisten kehitys, sekä näihin uudistuksiin vaikuttava yleinen yhteiskunnallinen tilanne. Viimeisenä muttei vähäisimpänä ovat kansalaisten näkemykset yhteiskunnan oikeudellisesta tilasta.

Neuvostoliiton käytännöt vaikuttavat edelleen Venäjän oikeuskulttuurissa. Neuvostoliittolaisen oikeuskäsityksen syvin olemus kiteytyy oikeusteoreetikko Pašukaniksen ajatukseen, jonka mukaan uudessa sosialistisessa yhteiskunnassa ei tullut kysyä, mikä on laillista, vaan mikä on poliittisesti oikein. Neuvostoliitossa oikeuskulttuurin myyttinen oikeutus tuli puolueen päämääristä ja käytännön toimintaperiaatteet suunnitelmatalouden ohjauksesta. Laki oli Neuvostoliitossa muodollinen byrokraattinen ohjausväline, ei oikeudellisen etiikan lähde. Käytännöllisessä toimeenpanossa puolueen ohjaus ja vallan verkostoissa tapahtuva epävirallinen päätöksenteko olivat tärkeämpiä ”oikeuslähteitä” kuin kirjoitettu laki. Pahimmillaan

neuvostoliittolaisen oikeudellisen ajattelun voisi kiteyttää sanontaan: ”Ystäville meillä on kaikkea – vihollisille laki”. Eräs Neuvostoliiton oikeuskulttuurin piirteistä oli puhelinoikeus, jossa tuomioistuinten päätöksiin vaikutettiin puolueen toimistoista käsin. Laajemmin ymmärrettynä puhelinoikeus voidaan nähdä epävirallisen ja epäeettisen vaikuttamisen symbolina, jossa lain kirjainta käytetään väärin erilaisten päämäärien edistämiseen.

Venäjän kansallisen turvallisuuden strategiaan ajatteluun sisältyy pyrkimys laatia kattava korruption vastainen ohjelma ja torjua viranomaisten rikollista toimintaa asiakassuhteissa. Tuomioistuinten osalta kysymys on siitä miten nykykäytännöt ”puhelinoikeudesta” saadaan katoamaan. Alena Ledeneva on tutkinut vuonna 2007 venäläisten näkemyksiä omasta oikeuslaitoksestaan ja selvittänyt kansalaisten käsitysten oikeusvaltiokehityksestä olleen varsin negatiiviset. Poliittisten, taloudellisten ja yksityisten etujen nähtiin vaikuttavan tuomioistuinten toimintaan merkittävästi laillisuuspäämäärien ohella. Käsitykset korruptiosta kuitenkin vaihtelivat alueittain ja muun muassa Suomen kannalta tärkeällä Luoteis-Venäjällä nähtiin, että hallinnolliset määräykset vaikuttavat tuomioistuinten toimintaan korruptiota enemmän.

Ihmisten käsitysten ja todellisuuden suhde on kuitenkin ongelmallinen. Vaikka enemmistö ihmisistä pitää viranomaisia epäluotettavina, he itse eivät kuitenkaan tutkimuksissa kovin auliisti myönnä käyttävänsä hyväksi näitä heikkouksia. Ilmeisesti erilaisiin eliittiryhmiin kuuluvien kuitenkin uskotaan ahkerasti toimivan väärin.

Mielipiteet ja mielikuvat ovat ratkaisevan tärkeitä yhteiskunnalliselle luottamukselle.

Venäjän viimeisen vuosikymmenen voimakas taloudellinen kasvu ja rakenteellinen modernisointi ovat tehneet oikeuslaitoksesta merkittävän pelikentän taloudellisten ja poliittisten kiistojen ratkaisuille. Venäjällä käytetään tuomioistuimia ahkerasti, vaikka oikeudellinen tietoisuus yhteiskunnan eri tasoilla ei vielä perustukaan oikeusvaltion ihanteille. Vikaa on sekä tuomioistuimissa, syyttäjissä, tutkintaorganisaatioissa että asiakkaissa itsessään. Neuvostoliiton ajan asenteet ja koulutus näkyvät edelleen arjessa.

Negatiivinen yleiskuva peittää julkisuudessa kuitenkin alleen helposti ne merkittävät uudistukset, joilla on luotu perustaa oikeusvaltion kehittämiselle. Viimeisten 20 vuoden aikana on toteutettu koko oikeudellisen järjestelmän muutos, jossa on vahvistettu oikeuslaitoksen toimintaedellytyksiä. Tuomareiden nimityksiin ja palkkatasoon on kiinnitetty huomiota. Samaan aikaan itse lainsäädäntö on rakennettu uudestaan keskeisten lakikoodeksien osalta. Kohteena ovat olleet mm. rikoskoodeksi, rikosprosessikoodeksi, tullikoodeksi, verokoodeksi, siviilikoodeksi ja hallinnollisten rikkomusten koodeksi.

Huomionarvoista on, että presidentti Putinin aikana laadittiin tärkeä rikoslainsäädännön uudistus, joka merkitse selkeää eroa Neuvostoliiton aikaiseen lainsäädäntöön. Rikoslainsäädäntö on edistysellinen jopa länsimaisessa mittakaavassa. Esimerkkinä tästä ovat määräykset epäillyn oikeuksista ja pidätyksestä. Syyttäjän roolia on kavennettu siten, että se ei enää ohjaa tuomioistuinten toimintaa samalla tavalla kuin Neuvostoliiton aikana. Viimeisin rakenteellinen muutos on ollut siirtää tutkintakomitea pois syyttäjälaitoksen alaisuudesta itsenäiseksi federatiiviseksi organisaatioksi. Rakenteiden uudistaminen tässä mittakaavassa on merkittävä edistysaskel, jolla tehdään mahdolliseksi myös käytänteiden vähittäinen paraneminen.

Vaikka Euroopan Neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen ja Venäjän valtion väliset suhteet

ovat olleet poliittisesti ristiriitaiset, on Venäjä kuitenkin hyväksynyt tuomioistuimen päätökset ja toiminut niiden mukaisesti maksaen kaikki langetetut korvaukset. Ihmisoikeustuomioistuin ei ole Venäjälle merkityksetön instituutio, vaan sen päätöksillä voidaan uskoa olevan merkitystä myös Venäjän sisäiselle keskustelulle.

Keskeisimmät jännitteet oikeudellisen järjestelmän kehittämiseksi ovat syntyneet yhtäältä voimakkaasta rakenteellisesta uudistamisesta ja toisaalta erilaisista yhteiskunnallisista jännitteistä. Tšetšenian sota ja terrorismin torjunta sekä alueellisen poliittisen päätöksenteon ja oligarkkien vallan rajoittaminen ovat vaikuttaneet julkisuudessa oikeudelliseen ilmapiiriin. Ne ovat vieneet myös poliittista huomiota ja resursseja oikeuskulttuurin uskottavuuden vahvistamiselta. Aikaa on monien venäläisten mielestä vierinyt liikaa.

Kaikesta ristiriitaisesta kehityksestä huolimatta Venäjä on kuitenkin ottanut rakenteellisesti ison askeleen kohti niitä periaatteita, jotka on kirjattu sen perustuslakiin. Poliittisesti on tuskallista, että oikeuskulttuuri tai oikeudellinen tietoisuus eivät muutu nopeasti äänestämällä, vaan vaativat sukupolvien kehitystyön. Oikeudelliseen järjestelmään kohdistuva kritiikki on kuitenkin jo itsessään muutos ja mahdollisuus. Suuttunutkin kansalainen on parempi kuin hiljainen.

A n n a - L i i s a H e u s a l a

Kirjoittaja on Aleksanteri-instituutissa työskentelevä valtiotieteiden tohtori, joka on erikoistunut julkisen hallinnon ja Venäjän kanssa tehtävän turvallisuusyhteistyön tutkimukseen.